

Odjet či zůstat – dvě tváře Moldavska

Michael Wiersing

Abstrakt:

Dilema, zda odjet za prací do ciziny nebo raději zůstat doma, řeší ve svém každodenním životě většina obyvatel Moldavska. Článek pojednává o problematice migrace z Moldavska, nejchudší země Evropy, a věnuje se jejím důsledkům včetně tématu obchodu s lidmi.

Přestože je mezi oběma zeměmi zavedena přímá pravidelná autobusová linka, není Moldavsko v České republice, stejně jako v jiných zemích, příliš známé. Jeho obyvatelstvo čítá přibližně tři miliony obyvatel, tento počet se však od devadesátých let stále snižuje. Předtím, než v roce 1991 získalo Moldavsko nezávislost, se mu v rámci Sovětského svazu dostávalo zvláštních výhod, které měly pravděpodobně zaručit větší loajalitu vůči Moskvě. Nicméně od poloviny 90. let je nezávislé Moldavsko považováno za nejchudší zemi v Evropě. Zpráva Organizace spojených národů z roku 2006 klasifikovala Moldavsko jako druhý nejzávislejší stát s ohledem na objem remitencí - peněz vydělaných v zahraničí a zasílaných do země původu. Více než 60 % jeho obyvatel žije z peněz, které jim někdo ze zahraničí posílá. Zemi musel v důsledku úpadku zemědělství opustit asi milion obyvatel. Mnozí z nich pracují nelegálně. Muži, pracující většinou ve stavebnictví, odcházejí nejčastěji do Ruska. Mládež a ženy, které se věnují pomocným pracím v domácnosti, zase často odcházejí do Itálie. Mnoho moldavských migrantů odchází pracovat do ciziny téměř v důchodovém věku, a přitom musí vykonávat fyzicky náročná a riziková zaměstnání. Moldavsko je dnes v rámci Evropy zemí s nejvyšším počtem obyvatel pracujících v zahraničí, bereme-li v úvahu celkový počet obyvatel země.

V dobách Sovětského svazu byla Moldavská sovětská socialistická republika nejhustěji osídlenou republikou v SSSR. V současnosti jsou mnohé vesnice téměř opuštěné nebo zde žijí pouze staří lidé a děti, které často pět či více let neviděly své rodiče¹. Vedle nábory vzdělaných a zkušených lidí na práci v zahraničí různými soukromými firmami

¹ Údaj se dle různých odhadů týká nejméně 170 000 dětí.

jsou běžné také náborové programy ze strany cizích státních orgánů – jedná se například o reklamní kampaň quebecké vlády, která nabízí práci v zahraničí. Rozšířila se také komerční inzerce v místním tisku a na billboardech v Kišiněvě, která otevřeně propaguje emigraci za prací, například do České republiky.

Velice špatná ekonomická situace nevychází pouze z vývoje v posledních patnácti letech, ale zejména ze současné politické situace. Přestože byla přijata některá pozitivní opatření ze strany členských států Evropské unie – jednotlivé státy zde například postupně otevírají svá velvyslanectví², objem financí určený na rozvojovou spolupráci v Moldavsku zůstává zanedbatelný (např. z Německa či Velké Británie) – zdaleka se nepřibližuje tomu, co dostávají jiné rozvojové země v Africe či v Jižní Americe. V letech 2006 a 2007, kdy Rusko zavedlo za účelem zvýšení politického tlaku restriktivní opatření na dovoz moldavských výrobků, zkrachovaly desítky místních podniků. Komunistická vláda znemožnila otevření nových trhů pro moldavské výrobky a dala přednost závislosti na Rusku. Přesto je velmi pravděpodobné, že v roce 2009 komunistická strana opět vyhraje parlamentní volby. Komunisté totiž mají pod kontrolou státní média a vládne zde silná cenzura. Druhým důvodem je skutečnost, že mnoho z těch, co by volili opozici, už před mnoha lety zemi opustili a parlamentní volby pro ně nejsou dostatečným důvodem k návštěvě vlasti. I když se ekonomická situace pomalu mírně zlepšuje, charakteristické je, že i příbuzní privilegovaných vysokých státních představitelů zůstávají i nadále v zahraničí.

Skutečný dopad masové emigrace na situaci v zemi je obrovský. Jen málokterý Moldavan nemá některého z příbuzných za hranicemi. Za možnost oficiálně vycestovat ze země a získat potřebné dokumenty pro práci v zahraničí jsou na nelegálním trhu vydávány obrovské částky – často několik tisíc euro. Zároveň se lidé stále snaží různými způsoby překračovat hranice a jsou přitom ochotni riskovat – přecházejí v noci, překonávají řeky či hory nebo cestují zavřeni v přepravních kontejnerech na lodích mezi Pobaltím a Irskem. Ti, kteří nechtějí taková rizika podstupovat, dávají přednost Rusku, kam mohou cestovat bez víza. Ale i v Rusku je třeba za získání práce, ať legální či nikoli, zaplatit několik set dolarů, například na úplatcích. Legální cestou lze většinou získat pouze ta nejtvrďší zaměstnání, která Rusové už dlouho odmítají vykonávat.

Skličující zážitky z migrace se také staly námětem moldavských divadelních her³ a objevují se i v populární hudbě. Migrace v Moldavsku také zcela proměnila rodinné vztahy. Mnoho malých dětí vyrůstá v péči příbuzných nebo v dětských domovech, a to už od věku několika týdnů. Dětské domovy jsou plné dětí, jejichž oba rodiče jsou sice naživu, ale nedokáží se o ně postarat. Manželské a partnerské vztahy se často rozpadají, protože muži a ženy odcházejí do zahraničí často odděleně a mnohdy se v nové zemi znovu žení či vdávají. Přestože jsou příjmy ze zahraničí pro přežití moldavské populace nezbytné, společnost na migraci těžce doplácí: děti, které neměly možnost vyrůst

² *Například italská ambasáda zde byla otevřena 1. prosince 2008.*

³ *Viz např. úryvek na konci článku.*

v rodině, se o sebe nedokáží postarat a stávají se snadno pro společnost břemenem, navíc se často stávají obětí obchodu s lidmi.

Lidé, kteří odešli za prací do zahraničí, se jen výjimečně vracejí zpět. Poté, co prošli několikaletým obdobím spojeným s řadou nepřijemných zkušeností v nové zemi, nechťejí opustit to, co se jim za ta léta podařilo získat. Řada z nich sice kupuje byty nebo domy v Kišíněvě pro své rodiče nebo pro sebe, ale málokdo v nich opravdu žije. Příliv peněz z práce migrantů v zahraničí do země způsobil obrovský nárůst životních nákladů v Moldavsku. To není spojeno pouze s růstem cen bydlení, ale také spotřebního zboží, které si mohou dovolit pouze obyvatelé, kteří mají přístup k financím od příbuzných či známých ze zahraničí. Zejména důchodci, kteří žijí sami, musí čelit děsivým životním podmínkám – důchod po čtyřiceti odpracovaných letech většinou nepřesahuje 30 euro měsíčně. Nezaměstnanost mezi mladými lidmi dosahuje 14 %. Takové podmínky nutí stále více lidí k odchodu do zahraničí – začarovaný kruh příčin a důsledků, ze kterého zřejmě není východiska, zasahuje dělníky, akademické pracovníky, umělce i doktory. Přestože se otevírají nové obchodní domy a na ulicích je vidět velké množství automobilů západních značek, jedná se pouze o zdání přepychu, který je dostupný jen necelým 10 % obyvatel Moldavska, výše veřejných investic zůstává velice nízká.

V zahraničních sdělovacích prostředcích bývá Moldavsko obvykle zmiňováno v souvislosti s obchodem s lidmi nebo s lidskými orgány. Vzhledem k tomu, že odchod migrantů a zejména obětí obchodu s lidmi je jen málokdy oficiálně registrován, zakládají se statistiky obětí obchodu s lidmi pouze na odhadech (v současné době se pohybují mezi 500 a 1 500 osobami ročně). Obětmi obchodu s lidmi se stávají nejčastěji dívky a mladé ženy, které většinou končí v Turecku, Rusku nebo jiných zemích. Problém obchodu s lidmi u mužů za účelem neplacené práce a s dětmi (včetně kojenců od věku pěti měsíců) byl dlouho podceňován. Úspěšnost úřadu, který byl zřízen státem za účelem boje proti obchodu s lidmi, je jen omezená. Jeho působení bylo ve zprávě amerického ministerstva zahraničních věcí⁴ z roku 2008 podrobena tvrdé kritice. Ti, co s lidmi obchodují, ať už jde o příbuzné obětí či o mafii, jsou jen zřídka postaveni před soud, o odsouzení a potrestání ani nemluvě. Jedním z důvodů může být i to, že obhájci obětí totiž dostávají jen symbolický plat, zatímco právníci obžalovaných dostávají zapláceno obvykle až třicetkrát více.

Je velmi pravděpodobné, že do obchodu s lidmi jsou zapojeni i vysoce postavení vládní představitelé. Proto řešení situace spočívá spíše na nevládních a mezinárodních institucích. Například organizace La Strada zřídila bezplatnou linku důvěry, která je v provozu 24 hodin denně. Mohou se na ni obracet všichni, kteří chtějí získat spolehlivé informace spojené s migrací, ať legální či nelegální – informace se mohou týkat například práce au-pair nebo dobrovolnických programů. Linku důvěry nejčastěji využívají ženy, ty často telefonují i v zastoupení mužů – přátel, příbuzných či manželů. Linka důvěry je určena také obětem v zahraničí, které se chtějí vymanit z dramatické situace, ve které se

⁴ Zpráva o obchodu s lidmi Ministerstva zahraničí Spojených států amerických ze 4. června 2008. Komentáře k návštěvě Moldavska najdete na: <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2008/105388.htm>.

nacházejí. Mezinárodní organizaci pro migraci (IOM) se nedávno podařilo zvýšit informovanost o možných neblahých důsledcích migrace mezi církvemi (například v Pravoslavné církvi), které problematiku obchodu s lidmi dlouhá léta přehlížely. Až teď pomalu začíná moldavský stát finančně podporovat neziskové organizace, které se zaměřují na řešení sociálních problémů spojených s migrací. Těm se podařilo zorganizovat skupiny mladých dobrovolníků, kteří pořádají semináře a poskytují poradenství ve školách. Nicméně neznalost poměrů v zahraničí a možných problémů spojených s migrací je stále charakteristická pro celou společnost napříč generacemi.

Procento obětí, které se vrací zpět s traumaty na celý život, je stále vysoké, i přesto, že se situace díky organizacím, které začaly v této oblasti pracovat, mírně zlepšila. V minulosti se oběti obchodu s lidmi dostávaly přes hranice ilegálně a obchodníci se k nim chovali velmi surově. V současnosti dochází k migraci přinejmenším legálním způsobem, což je důležité především z hlediska možnosti návratu migrantů zpět do Moldavska. Neziskové organizace začaly provozovat centra, která poskytují obětem obchodu s lidmi podporu. Ještě donedávna žádná nestátní instituce takovou pomoc nenabízela. I když došlo k několika významným posunům, stále se nedaří překonat jeden ze zásadních problémů, kterým je postoj moldavské společnosti k obětem obchodu s lidmi, nejčastěji k dívkám a mladým ženám. Řada obětí je po svém návratu na základě pseudo-náboženských postojů zavrhována vlastními rodinami, což dále prohlubuje traumata, kterým byly vystaveny v zahraničí. Oběti obchodu s lidmi a jejich příbuzní nemají téměř vůbec šanci působit v moldavské společnosti v oblasti prevence a osvěty.

V posledních letech vzniklo několik iniciativ, které se snažily předcházet nebezpečným následkům migrace vytvářením pracovních příležitostí především pro ženy přímo v Moldavsku. Organizace Winrock International zde zahájila program, který zprostředkovává základní vědomosti v ekonomické oblasti a který poskytuje finanční dotace na drobné podnikatelské projekty. Veřejnost je informována o problematice migrace a možnostech, jak zůstat v domácím prostředí, také prostřednictvím rozhlasových a televizních programů a dokumentárních pořadů.

Dilema, zda odjet za prací do ciziny nebo raději zůstat doma, řeší ve svém každodenním životě většina obyvatel Moldavska. Oproti počátečním očekáváním se migranti vrací zpět do Moldavska jen zřídka. Být vlastencem v Moldavsku je totiž nyní těžší než kdy v historii.

Dumitru Crudu: Národ nikoho⁵

Náměstí před autobusovým nádražím v Moldavsku. Odjíždí jeden autobus za druhým. Alexandru je jeden z cestujících.

Alexandru: Všichni odsud odjíždějí. Nikdo nechce čekat na lepší časy, všichni odjíždějí. *Autobus se rozjíždí.*

Všude zůstávají jen staří lidé. ...Cesta pryč je drahá. Někteří lidé zbohatli na prodeji falešných pasů a víz. [...] Odjíždíme, my, kteří chceme změnu, kteří chceme jen normálně žít, kteří trpíme tuberkulózou a kterým vypadaly zuby, my, kteří máme staré rodiče a manželky bez práce.

Autobusové nádraží v Římě. Lidé si blahopřejí navzájem.

Odjel jsem, když jsem onemocněl. Měl jsem dvě možnosti: stát se přítěží pro svou rodinu nebo se zkusit postarat sám o sebe. Zvolil jsem tu druhou – Itálii. Získal jsem vízum na černém trhu a jsem tu!

Michael Wiersing v současné době pracuje v Moldavsku jako novinář. Spolupracuje rovněž na řadě kulturních projektů – mezi posledně realizované patří projekt na záchranu moldavského filmového dědictví.

Článek vznikl v rámci projektu "Zvyšování povědomí o rozvojové problematice v regionech" za podpory Evropské komise.

Překlad: Barbora Holá

⁵ *Dumitru Crudu: Oameni ai nimănuî, Cartier (Kišiněv, Moldavsko). Úryvek z 1. scény. Hra pojednává o zkušenostech moldavských migrantů v Itálii a je založena na skutečných příbězích. Byla uvedena s finanční podporou Mezinárodní organizace pro migraci v Divadle Eugena Ionesca v Kišiněvě.*